

Tekintélyuralmi rendszerek a Baltikumban a két világháború között

Hasonlóságok és különbségek

A 20. század legelején az indoeurópai nyelvet beszélő litvánok és lettek, valamint a finnugor észtek által lakott vidékek a cári Oroszországhoz tartoztak. Ezeket a területeket a 18. század folyamán hódította meg az Orosz Birodalom (a nagy északi háború, illetve Lengyelország felosztásai során). A 19. század második felében megjelenő nemzeti mozgalomnak, amely a balti népek esetében paraszti gyökerekből táplálkozott, egyszerre kellett megküzdenie a cári oroszosító politikával, valamint a helyi földesurak ellenkezésével (az észtek és a lettek esetében ezek a középkori lovagrend leszármazottai, a balti bárók voltak, míg a litvánok esetében lengyel földesurak).¹

Az összeomló cári birodalom kiválása az I. világháborúból és a balti területek egy részét megszálló Németország veresége nyitotta meg az utat a kis balti nemzetek előtt a függetlenség kivívásához. A függetlenséget mindhárom ország esetében a nemzeti tanácsok mondták ki (Litvánia: 1918. február 16., Észtország: 1918. március 24., Lettország: 1918. november 18.). A balti államokat lakosságuk és területük alapján az európai kisállamokhoz lehet sorolni, ahol jelentős számban éltek nemzeti kisebbségek.² A függetlenség megszerzését követően mindhárom ország wiemari típusú, egykamarás parlamentáris köztársasággá vált. A baltiaknak azonban még két évig folytatni kellett a harcukat, egyfelől a szuverenitásukat veszélyeztető bolsevikokkal, másfelől az itt maradt német császári csapatokkal szemben. Szovjet-Oroszország 1920-ban, míg az antanthatalmak 1921–1922-ben ismerték el a balti államokat, 1921 szeptemberében mindhárom országot felvették a Népszövetségbe.

A fiatal balti államokban a függetlenség első éveiben a legfontosabb feladat az államiság alapjainak lerakása, illetve a földreform végrehajtása volt. Észtor-

1 A balti államok történetének részletes összefoglalását adja: Rauch, von-Taagepera–Misiunas, 1994. Az egyes országtörténetek tekintetében azonban a magyar olvasónak hiányérzete támadhat, mert gyakorlatilag csak Észtországról létezik részletes és használható monográfia: Raun, 2001; Laar–Vahtre–Vahtre–Valk, 1999. Lettország és Litvánia tekintetében a magyar érdeklődőnek meg kell elégednie az idegen nyelvű kötetekkel: Plakans, 1995; Vardys–Sedaitis, 1997. Kifejezetten a két háború közötti korszakkal foglalkozik Palotás Emil vaskos és tényanyagban igen gazdag monográfiája – Palotás, 2003 –, amely részletesen tárgyalja a korszak baltikumi politikai, gazdasági, társadalmi fejleményeit. Az európai és közép-európai, két világháború közötti tekintélyelvű rendszerek tekintetében áttekintést ad a *Limes* folyóirat 2003. évi 2. száma, Zeidler Miklós szerkesztésében (Limes, 2003. 2. szám: Diktatúrák és autoriter rendszerek a 20. századi Európában).

2 A baltikumi német kisebbség történetének (német szempontú) feldolgozását ld.: Pistohlkors, 1994. A litvániai lengyel kisebbséget: Buchowski, 1999.

szágban, Tallinnban már 1919 áprilisában összeült az alkotmányozó gyűlés, amely 1920 decemberében fogadta el az alaptörvényt. Ennek értelmében a 100 fős parlamentet (Riigikogu) három évre választották meg, amely ellenőrzést gyakorolt a kormány felett. Lettorszáiban 1920 májusában ült össze az alkotmányozó gyűlés, amely 1922 novemberében fogadta el az alaptörvényt. Figyelmet érdemel, hogy a balti alkotmányok között ez volt az egyetlen, amely az egész két világháború közötti korszakban érvényben maradt. A szintén 100 fős törvényhozó testületet (Saeima) három évre választották meg, a parlament fogadta el a költségvetést, választotta a köztársasági elnököt (egyszerű többséggel), a kormányt. Litvániában 1922 augusztusában fogadta el az alkotmányozó gyűlés az alaptörvényt. Ennek alapján a parlament (Seimas, amelynek 1926-ban 85 tagja volt) rendelkezett a törvényhozói hatalommal. Az arányos választójog miatt sok párt jutott be a parlamentbe, ami viszont nagyon megnehezítette a kormányalakítást.

A két világháború közötti pártrendszer tekintetében nagyon hasonlított egymáshoz Észtország és Lettország. Mindkét országban meghatározó szerepet játszottak a jobboldalon elhelyezkedő konzervatív parasztpártok (az észteknél a Gazdaszövetség, a letteknél a Parasztszövetség), amelyek maguk mögött tudhatták a parasztság jelentős hányada és a városi polgárság egy részének támogatását is. A politikai paletta közepén Észtországban liberális, demokrata irányultságú pártok álltak. 1932-ben létrejött a Nemzeti Centrumpárt, amely a Keresztény Néppárt, a Nemzeti-Liberális Néppárt és az Észt Munkapárt összeolvadása nyomán alakult meg. Lettorszáiban az 1922-ben nemzeti és liberális pártok egyesüléséből létrejött Demokrata Centrum nem tudott jelentős választási sikereket felmutatni. Latgale tartomány, ahol katolikus lettek éltek, számos regionális párttal képviseltette magát a parlamentben. Mindkét országban a baloldalon az ipari munkásság támogatását élvező szociáldemokrata párt helyezkedett el, az észteknél az 1920–1930-as években megőrizte befolyását, míg a lettek esetében évről évre csökkent parlamenti képviselőinek száma. Az észt kommunista pártot 1924-ben betiltották, de ezt követően Radikális Munkáspárt néven bejuthatott a törvényhozásba, Lettorszáiban viszont a kommunista párt működését már a függetlenségi háború idején megakadályozták. Mindkét országban rendelkeztek a nemzeti kisebbségek országgyűlési képvisellel (az észteknél orosz és német pártok, míg a letteknél német, orosz és zsidó politikai tömörülések).

A politikai élet a másik két balti államhoz képest Litvániában némileg egyszerűbbnek tűnt. Az ország agrárjellegéből adódóan és a katolikus egyház befolyásának köszönhetően a kereszténydemokrata blokk (Kereszténydemokrata Párt, Parasztszövetség, Munkásföderáció) volt az 1920-as években a legbefolyásosabb erő, a klasszikus baloldal viszonylag gyengének mutatkozott (mivel a lakosság zöme vidéken élt, a szociáldemokratáknak korlátozott volt a befolyása); a kommunista pártot pedig már 1919-ben betiltották. A centrumhoz közelebb álltak, de még baloldalon foglaltak helyet a néppártiak, pártjuk szociálisan reformista, antiklerikális és agrárgyökerű volt.³

3 A két világháború közötti balti pártpolitikai berendezkedésről összefoglalóan: Vardys, 1979; McHale, 1986.

A tekintélyelvű rendszer Litvániában

A függetlenség időszakában a litván kormányzat számára a legfontosabb bel- és külpolitikai kérdés Vilniushoz (Vilna) kapcsolódott. A várost és környékét Lengyelország szerezte meg 1920 októberében, és ez megmérgezte a két szomszédos ország közötti kapcsolatokat: egészen 1938-ig nem jött létre a két állam között diplomáciai kapcsolat, de még közúti vagy postaforgalom sem volt. A litván fővárosnak tekintett Vilnius elvesztése sebezhetővé tette a fiatal Litvániát, hiszen külpolitikai és részben belpolitikai értelemben behatárolta az ország mozgásterét az éles konfliktus a nagy nyugati szomszédal (a nyíltan revizionista és nacionalista jelszavakkal tömegeket lehetett megmozgatni).

A pártstruktúrából fakadó problémák már az 1920-as években megjelentek Litvániában: 1922 októberében a kereszténydemokrata oldal győzött, de nem szerzett elég mandátumot. Így fél évvel később újabb választást kellett tartani, amelyet újfent a konzervatívok nyertek meg. 1926-ban újabb parlamenti választásokra került sor,⁴ a gazdasági nehézségek, illetve a politikai hibák (korrupciós ügyek) következtében az addig biztosan győztes kormányzó kereszténydemokrata blokkot a szociáldemokraták és néppártiak váltották fel, akik a kisszámú, de a mérleg nyelvének szerepét játszó kisebbségi (zsidó, lengyel, német) politikai szervezetek parlamenti támogatását is maguk mögött tudhatták. Az új kabinet lépéseket tett a közélet normalizálása, demokratizálása érdekében: megszüntette a rendkívüli állapotot, széles körű amnesztiát hirdetett, enyhített a cenzúrán, gesztusokat tett a kisebbségek felé. Ezenkívül intézkedéseket hoztak a világi oktatás kiszélesítése érdekében is, a kabinet nekilátott a betegkasszákról szóló törvény kidolgozásának, valamint megindult az egyház befolyása elleni küzdelem (például felfüggesztették a papok állami fizetésének kiutalását).

Az ellenzék azonban nem nézte jó szemmel a – szerinte – túlzott demokratizálást és liberalizálást. A legnagyobb ellenzéki erő, a Kereszténydemokrata Párt, karöltve a kicsiny, de dinamikus, nacionalista irányvonalú Litván Nemzeti Szövetséggel (*Lietuvių tautininkų sąjunga*, LTS, vagy tautininkai, azaz nemzetiek), amely három képviselővel parlamenti erővé vált, hangos és demagóg propagandakampányt indított a hatalmon lévők ellen. A téma kitűnő lengyel ismerője, Piotr Łossowski három pontban foglalta össze a lejárató kampány során elhangzott vádakot. 1. A kereszténydemokraták szerint a baloldali kormányzat politikája Litvánia bolszevizálásához vezet: a munkásmozgalom nagyobb lélegzethez jutott a kabinet intézkedései által, emellett 1926 szeptemberében aláírták a megneemtámadási egyezményt a Szovjetunióval, amelyről azonban még a konzervatív kormány kezdett tárgyalni. 2. Az országot polonizáció fenyegeti, hiszen a parlamenti támogatásért a több tízezer fős lengyeléségnek tett gesztusok a többség számára kedvezőtlenek (hivatalosan 65 ezer fő, az érintettek szerint 200 ezer, a lakosság mintegy 10%-a volt lengyel). A „lengyel kártya” kijátszása a litván társadalom széles köreiben nagy visszhangra talált, tekintettel a litván nemzeti

4 A függetlenség kikiáltása után ez volt a harmadik választás Litvániában (1922, 1923, 1926; 1920–1922 között alkotmányozó nemzetgyűlés működött).

mozgalom lengyelellenességére, a lengyel fenyegetés azonban ténylegesen nem volt reálisnak tekinthető. 3. A hadsereg tervezett átszervezése, a hadikiadások megkurtítása a takarékoság jegyében gyengítheti az ország biztonságát.⁵

A kormány elleni kampány hallatlanul hatékonyak bizonyult, ráadásul a tisztikar egy részében szimpátiát keltett a tautininkaiok nacionalizmusa és dinamizmusa, így a tisztek egy része titkos szervezkedésbe fogott, és egyes ellenzéki politikusok partnernek bizonyultak. Az összeesküvők olyan híreket terjesztettek, amelyek egyébként nélkülöztek minden alapot, miszerint az országot bolsevik hatalomátvétel fenyegeti, valamint Lengyelország agresszióra készül. A kormányzat tudott ugyan a konspirációról, de a Mykolas Šleževičius-kabinet gyengének és határozatlannak bizonyult a fenyegető ellenzéki veszéllyel szemben.⁶

A vértelen puccsot 1926. december 16-ról 17-re virradó éjjel a hadsereg egy része, valamint felfegyverzett diákok csapatai hajtották végre (mintául Józef Piłsudski fél évvel korábbi lengyelországi hatalomátvétele szolgálhatott, amelyben a hadsereg tagjai mindkét oldalon főszerepet játszottak). Nem az egész hadsereg vett részt az államcsínyben, a vidéki egységek a köztársasági elnök parancsára vártak. A puccsisták kihasználták az alkalmat, hogy a magas rangú tiszteknek Kaunasban kellett megjelenniük a Kazys Grinius államfő 60. születésnapjára rendezett ünnepeken. Az akcióban részt vevők az éjszaka leple alatt megszállták a vezérkar, a hadügyminisztérium épületét, a kormány tagjai és maga az elnök házi őrizetbe került. Hadiállapotot hirdettek. Povilas Plechavičius őrnagy, aki a katonai hatalomátvétel fő szervezője volt, Antanas Smetonát kérte fel a „nemzet vezetésére”. Smetona a következőket írta a december 18-án nyilvánosságra hozott nyilatkozatában: *„Szent kötelességnek érzem, hogy megvédjem a litván államot és a litván nemzetet ebben a tragikus pillanatban. Így elfogadom ezt a nehéz feladatot és az államvezetői kötelességeket.”*⁷

A Šleževičius-kormányt december 17-én lemondatták, az új tautininkai-kereszténydemokrata kabinet élére Augustinas Voldemaras került; a nemzetiek irányították a legfontosabb minisztériumokat (belügy, hadügy, külügy). A még hivatalban lévő államfő, Kazys Grinius akarata ellenére volt kénytelen felkérni Voldemarast a kormányalakításra. A következő lépés a nemzetiek részéről az elnöki tisztség megszerzése volt: a szociáldemokraták és a néppárti képviselők bojkottja miatt a parlamentben nem volt az ülésteremben a határozathozatalhoz szükséges számú képviselő, de ez nem akadályozta meg a Seimast, hogy ne válassza meg Smetonát köztársasági elnöknek (a jelen levő 40 képviselőből 38 támogatta). Az államcsínytől számított két napon belül immáron *de jure* is a puccsisták kezébe került a hatalom és ezzel együtt az ország irányítása.⁸

5 Łossowski, 1972. 101.

6 Uo. 102–106.

7 Eidintas–Žalys–Senn, 1999. 56.

8 A puccsisták jól használták a propagandafoágásokat is. Az új államfő megválasztásakor nemcsak hazai, hanem külföldi tudósítokat is meghívtak, mi több, december 20-án Voldemaras a külügyminisztérium épületében (a külügyi tárcát megtartotta magának) sajtótájékoztatót hívott össze, amelyen megindokolta az államcsínyt és ismertette az új kabinet irányelveit (a magántőke védelme, alkotmányos reform, a kapcsolatok szorosabbra fűzése Németországgal), mindezt feltucatnyi európai nyelven előadva. Kasparavičius, 2007. 116.

Az ellenzék (szociáldemokraták, néppártiak) még megpróbálta törvényes eszközökkel meghátrálásra kényszeríteni a puccsistákat – bizalmatlansági indítványt adott be Voldemaras ellen, amit a Seimas többsége meg is szavazott –, de ezzel csak azt érte el, hogy 1927 áprilisában az elnök rendeletileg feloszlatta a parlamentet, megszegve ezzel az érvényben lévő alkotmányt. Smetona nem hirdette ki a következő választás időpontját, a parlament egészen 1936-ig nem ült össze. A korabeli legnagyobb jogtekintély, Mykolas Römeris szerint, aki az államsíny idején a legfelső bíróság tagja és a kaunasi egyetem professzora volt, a parlament feloszlata a puccsisták számára fontosabb volt, mint maga az erőszakos hatalomátvétel.⁹ Ebben a helyzetben került sor a tautininkaiok és a kereszténydemokraták kenyértörésére: az utóbbiaknak nem tetszett, hogy a parlament rendeleti úton szélnek eresztették, s új választásokat követeltek. A politikai ellentét a kereszténydemokrata miniszterek lemondását és a párt ellenzékbe vonulását eredményezte.¹⁰

Hatalma megszilárdítása érdekében Smetona 1928 májusában új alkotmányt hirdetett ki, az új alaptörvényt nem a parlament fogadta el, hanem az államfő és a miniszterek aláírása szentesítette. A dokumentum megerősítette az elnök szerepkörét (feloszlathatta a parlamentet, kinevezhette és megbuktathatta a kormányt), és csökkentette a törvényhozását. Fontos változás volt az előzőekhez képest, hogy az új rendelkezések értelmében az elnök és a kormány törvényerejű rendeleteket bocsáthatott ki. Az államfőt immáron hét évre választották meg, a törvény által később meghatározott módon.

Az ellenzékkel szembeni harc egyik eszköze az 1927-ben alapított Vasfarkas (*Geležinis Vilkas*) nevű paramilitáris szervezet lett. A Vasfarkas népszerű sportegyesületekből vált igazi paramilitáris szervezetté. Egyértelműen a miniszterelnök, Voldemaras támogatója volt a politikai színtéren, de Smetona tudtával és beleegyezésével jött létre. A szervezet ideológiáját tekintve szimpatizált a fasizmussal, neve a litván mitológia egyik ismert történetéhez kapcsolódik.¹¹ A vasfarkasok zömében a tisztakar fiatalabb tagjaiból kerültek ki, a szervezet soha nem törekedett tömegmozgalommá válni, tagsága sohasem volt több pár száz főnél. Tagjai nem viseltek uniformist, így látványos tömegrendezvényeket sem szerveztek, viszont egyértelműen lengyel- és szovjetellenes ideológiát képviseltek.¹² A Litván Nemzeti Szövetséghez hasonlóan a Vasfarkas is nacionalista ideológiát hirdetett, de a nagy különbség a két szervezet között, hogy utóbbi nyíltan vállalta a lengyelellenességet (már maga a név is revizionista kicsengésű, hiszen kötődött az akkor „lengyel megszállás” alatt lévő Vilniushoz/Vilnához). Azzal vádolták Smetonát, hogy Lengyelország-

9 Kasparavičius, 2006. 304.

10 Łossowski, 1972. 122.

11 A legenda szerint Gediminas litván nagyfejedelem álmában egy két lábon álló óriási vasfarkast látott, amely hatalmas üvöltéssel rengette meg a környező vidéket. Az álmat a pogány főpap, Lizdeika fejtette meg, aki szerint azon a helyen várost kell alapítani, amely erős lesz, mint a vas, és híre messzire eljut, mint a farkasüvöltés. A hagyomány szerint a nagyfejedelem által megálmodott helyen jött létre Vilnius, Litvánia mai fővárosa. Venclova, 2009. 34–35.

12 Misiunas, 1970. 101–102.

gal szemben túl „puhány” politikát folytat, emögött pedig részben családi okokat véltek felfedezni.¹³

A Vasfarkasra kétségkívül rányomta bélyegét létrehozója egyénisége: Voldemaras nagy műveltségű (klasszika-filológiát és történelmet tanult még a cári Péterváron), több nyelven folyékonyan beszélő, tehetséges, jól szervező politikusnak bizonyult, ezt még ellenfelei is elismerték, viszont nehezen kezelhető személyiség volt, aki környezetével szemben bizalmatlanul és arrogánsan viselkedett. Tehetségét már az új állam első éveiben is kamatoztatta: tagja volt a függetlenséget deklaráló nemzetgyűlésnek, majd 1918 legvégén – csupán pár hét erejéig – a legelső litván kormányt vezette. Ebben az értelemben Smetona „ikertestvére” is lehetett volna, de a hatalmat 1926-ban átvevő tandem kapcsolata a puccs után pár hónappal menthetetlenül megromlott. Az államelnök azt nehezményezte, hogy a kormányfő a háta mögött hozza meg a fontosabb döntéseket. A két vezető közötti kenyértörésre 1929 őszén került sor, amikor a kormányfőnek le kellett mondania. Juozas Tübelis, az elnök sógora, a pragmatikus pénzügyminiszter lett az új miniszterelnök, aki végrehajtotta a gazdaság modernizációját. Pozícióját egészen 1938-ig megőrizte. A váltás azt is jelezte, hogy Smetona nem szeretett volna túl „erős embert” látni a kormányfői székben, ráadásul a gazdasági világválság negatív hatásait egy pénzügyi szakember jobban tudta kezelni.

A Smetona és Voldemaras közötti konfliktus a Vasfarkas belső életét is befolyásolta: az elnök a belügyminiszter-helyettest, Brunas Štencelist bízta meg azzal, hogy „tegyen rendet” a szervezet háza táján, a Vasfarkas legyen újra hű a hatalomhoz, és ne váljon egyetlen politikus eszközévé se. A váltás a Voldemarashoz hű vezetőségben nemtetszést váltott ki (még bombamerényletet is megkíséreltek a szervezet központjában), ám a kaunasi kormányzat eltökélt volt: a Vasfarkast betiltották, így az kénytelen volt illegálisba vonulni.¹⁴ A Vasfarkas 1934 nyarán tett még egy elvetélt kísérletet a hatalom megragadására, de a kaunasi garnizon szervezkedésére számított a kormányzat, és a hadsereg döntő többsége hű maradt a hatalomhoz.¹⁵ Az ügy folyamán számos Vasfarkas-vezetőt letartóztattak, többek között magát a volt miniszterelnököt, Voldemarast is, aki 1938-ban amnesztiával szabadult a börtönből (a sikertelen puccskísérlet után a bíróság 12 év börtönbüntetésre ítélte).¹⁶

Az új berendezkedés megszilárdulását jelezte, hogy 1933-ban a Litván Nemzeti Szövetség gyűlése deklarálta Smetona „nemzetvezetői” (*tautos vadas*) státuszát, és a mindenkori miniszterelnök – *ex officio* – lett a szervezet elnöke. A Litván Nemzeti Szövetség egyébként nem működött és nem viselkedett klasszikus politikai pártként, hanem inkább olyan szervezet volt, amely „középutas” ideológiájával és sokféleképpen értelmezhető programjával a hatalom mellett, pontosabban mögött állt.

1936-ban – a nemzetiek kivételével – feloszlattak minden politikai pártot. Ilyen körülmények között került sor 1936-ban a parlamenti választásokra. A válasz-

13 Smetona felesége, Sofija Chodakauskaitė-Smetonienė (lengyeles írással: Zofia Chodakowska) ugyanis lengyel nyelvű és kultúrájú litvániai nagybirtokos családból származott. Misiunas, 1970. 102.

14 Götz, 2003. 13

15 Misiunas, 1970. 105.

16 Vaičikonis, 1984. 77.

tási részvétel 68%-os volt, tehát a társadalom egyharmada maradt távol az urnáktól, valamilyen oknál fogva bojkottálva a voksolást. A törvényhozásba gyakorlatilag a hatalom delegálhatott képviselőket (mindegyikük valamilyen módon kötődött a nemzetiekhez, kivételt képezett az autonómiát élvező Klaipeda [Memel]-vidék három képviselője és három katolikus pap).¹⁷ A frissen összeült testület fő feladata egy új alkotmány elfogadása (1938. február) volt, amely tovább erősítette az elnök jogkörét (nem volt felelős senkinek sem, így nem lehetett felelősségre vonni sem). Jellemző az is, hogy eltűnt a „demokratikus” jelző a Litván Köztársaság jellegéről szóló cikkelyből.

Az egyre fenyegetőbbé váló nemzetközi helyzet az 1930-as évek legvégén, illetve a diplomáciai kapcsolatok felvétele¹⁸ Lengyelországgal Smetonát is politikai korrekcióra sarkallta: nemzeti egységkormány alakult, amelynek munkájában részt vehettek a papíron nem létező pártok (Kereszténydemokrata Párt, Néppárt) képviselői is (tehát a betiltott politikai tömörülések „túlélhették” a tekintélyelvű berendezkedést).

A litvániai tekintélyelvű rendszer gyengesége az volt, hogy nem állt mögötte sem felülről létrehozott tömegszervezet (az LTS megmaradt elitszervezetnek, afféle mozgalomnak, és nem működött klasszikus politikai pártként), sem aktív társadalmi csoport. Az is problémát jelentett, hogy Smetona inkább kabinetpolitikus volt, s igazából a bürokráciára és a rendőrségre támaszkodhatott, illetve politikájában kitüntetett szerepet szánt a hadseregnek.¹⁹ Fontos, de nem kizárólagos feladat jutott a politikai rendőrségnek (Saugama), amely besúgó hálózatot épített ki.²⁰ A litván elnök személyes karizmáját és tekintélyét felhasználva afféle *arbiter*, azaz egyensúlyozó, közvetítő szerepet játszott a közéletben.

Itt jegyzendő meg, hogy a Smetona-rendszer nyíltan nem lépett fel a nagy és befolyásos katolikus egyházzal szemben, hiszen az a litván társadalomba mélyen beágyazódott. Ezenkívül a kaunasi kormányzat szempontjából nem mutatkozott célszerűnek konfliktusba kerülni a Vatikánnal sem. Az egyházhoz kötődő szervezetek azonban ellenzékben voltak, és az egyház felemelte szavát a cenzúra bevezetése, a pártbetiltások ellen, harcolt továbbá a katolikus szervezetek szabadságáért, valamint igyekezett tompítani a nacionalista szélsőségeket.²¹

A Smetona-rezsim egyik leghatásosabb fegyvere a cenzúra volt, amelyet már az államcsíny után bevezettek, és végül az 1935-ös sajtótörvény elfogadása után teljesedett ki. Az utóbbi értelmében a belügyminiszternek – nemzetbiztonsági szempontokra hivatkozva – joga volt főszerkesztőket leváltani, lapok megjelenését felfüggeszteni. A kormányzat arra is lehetőséget kapott, hogy bármely sajtótermék-

17 Misiunas, 1970. 95.

18 1938 márciusában a lengyel kormány – egy határincidens kapcsán – ultimátumot intézett Kaunashoz annak érdekében, hogy a két ország vegye fel a diplomáciai kapcsolatokat. Vitas, 1984.

19 Mutatja a hadsereg szerepét, hogy a Smetona-korszakban a katonai kiadásokra a költségvetés 20–25%-át fordították (miközben a kultuszminisztérium a büdzsé kiadásainak egyhatodát kapta). Vardys–Sedaitis, 1997. 42.

20 Łossowski, 1972. 151.

21 Baronas–Paknys–Jovaiša–Raila–Streikus, 2002. 133–134.

ben megjelentethette közleményeit. Ennek ellenére a két háború között Litvániában nem működött totális cenzúra, léteztek kiskapuk, amelyeket az ellenzék ki is használt a közvélemény tájékoztatására.²²

A tekintélyelvű rendszer Észtországban

Az 1920-as évek elején a világháborút követő újjáépítés és a független nemzetállam kiépülése határozta meg az észt politikát. Az ország labilis belpolitikai helyzetét akarta kihasználni a Moszkva irányítása alatt álló kommunista párt, amely 1924 decemberében puccsot próbált végrehajtani, sikertelenül (ezt a kísérletet a karhatalmi szervek pár óra alatt elfojtották). Az 1920-as évek második felében a javuló gazdasági helyzetnek, illetve az állami szerepvállalásnak köszönhetően a politikai rendszer a stabilizálódás jeleit mutatta. A nagy gazdasági világválság azonban érzékenyen érintette a jelentős külkereskedelmet bonyolító észt gazdaságot (1933 nyarán például a korona 35%-os leértékelésen esett át, az export jelentős részét kitevő mezőgazdasági termékek árai jelentősen estek az európai piacon). Az apadó állami bevételek miatt értelemszerűen csökkenteni kellett az állami kiadásokat is, és a megugró munkanélküliség főleg a városokban, azon belül is a városi középosztályon belül okozott feszültséget. A közhangulat az 1930-as évek legelején megváltozott, és fogékonyra vált radikális vagy annak tűnő megoldások iránt. Mivel az 1924-es sikertelen puccskísérletet követően a kommunista párt marginalizálódott, így a politikai életet alapvetően átrajzoló mozgalom a szélsőjobbról robbant be.

1929-ben alakult meg a Szabadságharcos Veteránok Ligája (*Eesti Vabadussõjalaste Liit*, EVL, tagjait a hétköznapiokban vapsoknak hívták),²³ amely eleinte a függetlenségi háború egykori katonáinak érdekképviselőjét vállalta magára, és nem volt politikai szervezet. Az 1931-es kongresszuson már politikai jellegű kérdéseket is megvitattak, de az igazi váltásra egy évvel később került sor, miután lehetővé tették, hogy a szervezetbe ne csak volt katonák léphessenek be. 1932 végén a Szabadságharcos Veteránok Ligája párttá alakult.²⁴ Vezetője a fiatal és ambiciózus ügyvéd, Artur Sirk volt, aki a – szélsőjobboldali, de nem kimondottan fasiszta – finn Lapua-mozgalmat tekintette mintának.²⁵ Sirk karizmatikus vezetőnek, jó szónoknak bizonyult, aki jól megértette a közhangulatot: a gazdasági helyzet romlása és a po-

22 Ivanovas, 2008. 195., 198.

23 A szakirodalomban a *vabs* elnevezés is előfordul.

24 Kasekamp, 2000. 29.

25 A Lapua-mozgalom az 1920-as évek legvégén jelent meg, és kifejezetten antikommunista és nacionalista (ebbe beletartozott a svédellenesség is) jelszavakkal hívta fel magára a figyelmet. A mozgalom betiltása után ideológiai követőik pártot szerveztek (Hazafias Népi Mozgalom). A párt bekerült a finn parlamentbe, de a közéletben marginális szerepet játszott. A téma kitűnő szakértője, Andres Kasekamp szerint a vapsok nem tekinthetők fasisztáknak. Az EVL vezetősége nem tartotta a mozgalomát sem fasisztának, sem nemzetiszocialistának (a mozgalom nem állt kapcsolatban sem az olasz Nemzeti Fasiszta Párttal, sem a Nemzetiszocialista Német Munkáspárttal), és azt vallotta, hogy meg kell maradni a törvényes kereteken belül (igaz, a vapsok gyakorlati hatalomgyakorlására már nem került sor, emiatt az utókornak meg kell elégedni a később gyártott, így sok kétséget magukban hordozó teóriákkal). Kasekamp, 1993.

litikai döntéshozatali mechanizmusok negatív társadalmi percepciója komoly és mélyreható változásoknak ágyazott meg.

A vapsok támadták a fennálló pártokat, korrupcióval vádolva őket, és az erős kéz politikáját követelték. Szerintük az 1920-as alkotmány túlzottan demokratikus volt, ami lehetetlenné tette a hatékony kormányzást. A mozgalom populista, de népszerűnek bizonyuló jelszava („*Tisztítsuk meg a Toompeát!*”) a kormány és a parlament székhelyére utalt Tallinn óvárosában.²⁶ Az ország számos pontján megtartott gyűlések a vapsok számára mobilizáló erejűek voltak, a mozgalom pedig konszolidációra készítette a regnáló elitet.

Az 1932-es választásokat a Gazdaszövetség nyerte meg, de egyedül nem tudott kormányt alakítani. A következő hónapokban négy koalíciós kormány alakult és bukott meg a jobbközép párt vezetésével. A parlamenti erők nem tudták megőrizni az addigi hitelességüket. Úgy tűnt, a válságból való kiutat az alkotmánymódosítás jelentheti. Mivel a Riigikoguban helyet foglaló pártok aggodalommal figyelték a vapsok növekvő népszerűségét, a parlament megpróbálta visszazerezni a kezdeményezést. A parlamenti jobboldal és centrum által kidolgozott javaslatról, amely az államfői tisztség létrehozását és a végrehajtói hatalom megerősítését kívánta elérni, először 1932 augusztusában kérték ki – referendum formájában – a választópolgárok véleményét. A javaslatot nagyon kicsiny különbséggel a többség elutasította (49,2% igen, 50,8% nem).

A kormánynak, a parlamenti pártoknak, tehát a politikai elitnek nem volt ebben a helyzetben más választása, mint az előremenekülés. Az 1933. júniusi referendumon hasonló kérdéseket tettek fel, mint az első népszavazáson, a közhangulat megfordulását jelezte azonban, hogy ezekre határozottabb elutasítás érkezett a társadalom aktív, azaz a voksoláson részt vevő részétől (32,7% igen, 67,3% nem).²⁷ A referendum eredménye alapján is látszódott, hogy az ország lakosságának jó része megelégedte az addigi politikai gyakorlattal, és új irányvonalra vágyott. A politikai arénában továbbra is heves viták zajlottak az esetleges alkotmánymódosításról, a vapsok továbbra is azzal érveltek az államfői poszt bevezetése mellett, hogy szükség van egy „gazdára a házban”, egy erős, széles hatalmi jogkörrel felruházott köztársasági elnökre, aki nemcsak hatalommal rendelkezik, hanem felelősséggel is tartozik.

1933 októberében a vapsok javaslatát bocsátották népszavazásra, amely elsőprő támogatásban részesült. Az új alkotmány a következő év elején lépett életbe, a köztársasági elnök személyéről általános választásokon döntöttek. Az elnök megvételzhatta a parlamenti törvényeket és idő előtt feloszlathatta a törvényhozást. Pár nappal a referendum végeredményének kihirdetése után lemondott a Jaan Tõnisson vezette újtelepés-néppárti kormány, és helyére egy Konstatin Päts vezette kabinet került, amelyet a Gazdaszövetség és a Szocialista Párt támogatott. A politikai spektrum két oldalán álló erő összefogását az új miniszterelnök hozta tető alá, azzal érvelve, hogy ő képes lesz „ránzba szedni” a

²⁶ Lipping, 1974. 212.

²⁷ Raun, 2001. 134.

vapsokat.²⁸ Az utóbbiak 1933 utolsó hónapjában tartottak egy kongresszust, programot hirdetve, s itt gyakorlatilag minden társadalmi osztálynak ígértek valamit.²⁹

1934 áprilisára írták ki az elnökválasztást. A közvélemény vapsok iránti szimpátiáját jól mutatta a nem sokkal korábban tartott helyhatósági voksolás eredménye: az ellenzéki mozgalomnak sikerült az összes leadott szavazat 21,7%-át megszereznie.³⁰ Vidéken ugyan a vapsok az átlagosnál gyengébben szerepeltek, de a városokban – elsősorban a fővárosban, Tallinnban, valamint Tartuban és Narvában – a mozgalom a szavazatok majdnem felét (41,1%) szerezte meg. A liga elsősorban a városi polgárság és munkásság addigi pártjaitól szerzett támogatókat, azaz a Néppárttól és két munkáspárttól (szociáldemokraták, kommunisták). Ez az eredmény földcsuszamlásszerűnek tekinthető, ugyanis a két világháború közötti Észtországban egyetlen politikai erő sem rendelkezett ekkora támogatással.

A pár hónappal korábbi referendum értelmében köztársaságielnök-választást kellett tartani. Négy jelölt kívánt indulni, ebből három a politikai elithez tartozott: Pätset pártja, a Gazdaszövetség, Johan Laidoner tábornokot, a függetlenségi háború hőstét a Centrumpárt, illetve az újtelepesek, míg August Reit a szociáldemokraták jelölték. A vapsok Andres Larka tábornokot indították, aki – Laidonerhez hasonlóan – kitüntette magát a másfél évtizeddel korábbi háborúban. A jelöltállításához szükséges támogatói aláírások összegyűjtése újfent azt mutatta meg, hogy a Szabadságharcos Veteránok Ligája népszerűségének csúcspontján áll, Larka már az első napon összegyűjtötte az induláshoz szükséges 10 ezer aláírást, és összességében 65 ezer (51%) aktív támogatót tudhatott maga mögött.³¹ A kampány során megszervezett tömeggyűléseken a liga további társadalmi rétegeket tudott elérni mondanivalójával, s a radikális hangnem sem hatott taszítólag.

Annak érdekében, hogy a nemzeti radikális jobboldal törvényes, azaz választási úton történő hatalomra jutását megakadályozzák, Konstantin Päts miniszterelnök és Johan Laidoner tábornok szövetséget kötött. A parlament törvényt fogadott el, miszerint a hadseregben szolgálók nem lehetnek politikai szervezetek tagjai. Ez a lépés egyértelműen már felkészülés volt a pár héttel később bekövetkező eseményekre, ilyen módon kívánták biztosítani a katonaság lojalitását.

1934. március 12-én Päts miniszterelnök soronkívüli kormányülést hívott össze. Rendkívüli állapot bevezetését javasolta annak érdekében, hogy politikai és adminisztratív eszközök segítségével visszaállítsák a békét és a belső nyugalmat, valamint megfékezzék a vapsokat. Päts szövetségésének tudhatta Laidonert, aki pont a döntő kormányülésen kapta meg a hadsereg főparancsnoki kinevezését, így a kormányfő számíthatott a hadsereg támogatására is. Észtország esetében az a paradox helyzet állt elő, hogy egy hatalmon lévő garnitúra „szerzi meg” a hatalmat, pontosabban nem kívánja azt senki másnak átadni. Az események jellemzésére elfogadhatónak tűnik a szakirodalomban előforduló „megelőző puccs” fogalom használata.³²

28 Varrak, 2000. 120.

29 Kasekamp, 2000. 54.

30 Varrak, 2000. 121.

31 Kasekamp, 2000. 62.

32 Miljan, 2004. 385.

A következő napokban a hatalom feloszlatta az EVL-t, a „*Võitlus*” („A harc”) nevű párlapot betiltották, letartóztatási hullám söpört végig az országon.³³ Az államapparátusból idővel szisztematikusan eltávolították a vapszimpatizánsait, a pár hónappal korábban megválasztott önkormányzati képviselőket mandátumuktól megfosztották (ez majdnem ezer főt érintett). A hivatalos magyarázat szerint a vapsok puccsot készítettek elő, ezért voltak szükségesek a fenti lépések, azonban sem akkor, sem később nem sikerült ezt az állítást minden kétséget kizáróan bizonyítani. Az 1934 áprilisára kiírt parlamenti és államfőválasztást elnapolták.³⁴

Päts intézkedéseit a többi párt megkönnyebbüléssel vette tudomásul (habár a rendkívüli állapot őket is érintette, ugyanis a hatalom betiltott minden politikai tevékenységet az országban), arra számítva, hogy a rendkívüli állapot csak rövid ideig, azaz a vapsok befolyásának felszámolásáig fog tartani. A vapsok elleni fellépés gyorsnak, pontosnak és hatékonynak bizonyult, a csapástól az EVL megrendült.

Pätsnek rövid ideig szüksége volt a parlamenti legitimációra. Ekkor még a régi alkotmány alapján megválasztott képviselők ültek a Riigikoguban, de már életbe lépett az új alaptörvény. Pár nappal az államcsíny után a parlamenti képviselők rohammunkában elfogadták a költségvetést, és még egy ülést hívtak össze szeptemberre. A felszólalások során az ellenzék (szociáldemokraták, Centrumpárt, újtelepesek) támadta a kormányt az addigi jogkorlátozó lépések miatt. A miniszterelnök úgy döntött, hogy ilyen testülettel nem tud tovább együttműködni, és október elején a törvényhozás tevékenységét felfüggesztette (de nem oszlatta fel, mert akkor új választásokat kellett volna kiírni).³⁵

Ezzel kezdetét vette a „csend korszaka” (*vaikiv ajastu*),³⁶ amelyet Päts és Laidoner, a fegyveres erők főparancsnoka fémjelzett. A vezetők köréhez tartozott még Karl Einbund (1935-től, a nevek észtesítésének nyomán Kaarel Eenpalu) miniszterelnök-helyettes és belügyminiszter, akik hatékonyan együttműködve kezükben tartották a hatalmat Észtországban, egészen a függetlenség elvesztéséig. Az észti kormányzó erő, az Isamaaliit (Haza Szövetsége) 1935 márciusában alakult meg, tehát mintegy egy évvel a puccs után, igaz, a szervezőmunka már hónapokkal korábban megindult.³⁷ A Päts-rezsim propagandájában a Haza Szövetsége nem is

33 A vapsok vezetője, Artur Sirk ekkor került börtönbe, ahonnan azonban sikerült elszöknie. Finnországban a Lapuához tartozó elvbarátai támogatását kihasználva továbbra is szervezkedett a Päts-rezsim ellen, amit azonban a helsinki kormányzat nem nézett jó szemmel. Sirk tisztázatlan körülmények között, 1937-ben halt meg Luxemburgban, egyes (vapsokhoz közel álló) magyarázat szerint politikai gyilkosság történt. Miljan, 2004. 440.

34 Hogy pontosan fogalmazzunk: az államfői poszt csak 1938-ban került bevezetésre Észtországban. Az 1933-as alkotmány a *Riigivanem* (szó szerint: az állam időse) pozíciójáról rendelkezik, amelyet a polgárok választottak ötéves időszakra, és gyakorlatilag államfői jogkört jelentett. Miljan, 2004. 142–143.

35 Łossowski, 1972. 198.

36 A kifejezés abból ered, hogy amikor 1934 szeptemberében a házelnök, Kaarel Eenpalu bizonytalan időre elnapolta az ülést, azzal érvelt, ezentúl a parlament „csendben létezik”. Pajur, 2001. 177.

37 Éppen az alakuló kongresszust kihasználva akartak a meggyengített, de még aktív vapsok puccsot végrehajtani. A rendőrség a kísérletet azonban megghiúsította. Az alkalmat megragadva, Päts egyszer s mindenkorra leszámolt illegálisban lévő politikai ellenlábasával, az 1936-os bírósági tárgyalásokon a vapsok elfogott vezetői példátlanul magas büntetést kaptak (a legszigorúbb ítélet 20 év fegyház volt). Kasekamp, 2000. 114–116.

pártként jelent meg – már csak azért sem, mert pár nappal az alakuló kongresszus előtt egy belügyminiszteri rendelet értelmében minden politikai pártot betiltottak –, hanem inkább kulturális szövetségként, és nem is szándékozott valós politikai szereplőként fellépni. Inkább „közvetítő” kívánt lenni a hatalom és a társadalom között, kifejezve a nép hangulatát, ugyanakkor szigorúan végrehajtva a felülről érkező utasításokat. A hivatalnokoknak, az állami alkalmazottaknak nem volt kötelező belépni a szervezetbe, inkább csak ajánlott.³⁸

A tekintélyelvű rendszer az állami szerepvállalás erősödését is jelentette: olasz mintákat követve korporatív rendszert vezettek be. A kormányzat 1935-től kezdődően a már létező kereskedelmi és ipari, valamint mezőgazdasági kamara mellé életre hívott még 15 további kamarát (például orvosi, állatorvosi, tanári, halász, munkás vagy mezőgazdász), amelyeknek a politikai pártokat kellett volna helyettesíteniük (fontosságukat mutatja, hogy az 1937-es alkotmány értelmében a 40 tagú felsőházban mindegyik kamara egy képviselővel lehetett jelen). A kormányzat létrehozta és széles hatáskörrel ruházta fel az Állami Propagandairodát, amely – többek között – felelős volt a cenzúra szigorú betartásáért. A Päts-rezsim propagandájában központi szerep jutott a nemzeti egység hangsúlyozásának: a nemzet akkor tudja célját elérni, ha nincsen széthúzás a soraiban.³⁹

1937 elején ült össze a kétkamarás parlament: a 80 fős alsóház és a 40 fős felsőház. Az alsóházba nem pártlistán, mint addig, hanem egyéni választókerületekből lehetett bekerülni, a felsőházi képviselőket pedig az elnök nevezte ki. Az erre irányuló Päts-javaslatot egy évvel korábban hagyták jóvá a választópolgárok egy népszavazáson. Az összeülő nemzetgyűlés elfogadta Észtország harmadik alkotmányát, az alaptörvényt 1938 januárjában lépett életbe. Ebben erős elnöki posztot alakítottak ki. Az elnök nevezte ki a miniszterelnököt, feloszlathatta a kétkamarás törvényhozást és új választásokat írhatott ki.

Az 1938. februári választásokon a hatalompárt győzedelmeskedett, pontosabban az Isamaaliit által életre hívott Népfront az Alkotmány Hatályba Léptetéséért, de az egyéni mandátumos körzetekből számos ellenzéki jelölt is bekerült az új parlamentbe.⁴⁰ A választás megmutatta, hogy a Päts-kormányzat vidéken – a feloszlott Gazdaszövetség támogatói révén – abszolút támogatottságot élvez, de a városokban kevésbé volt elfogadott a rendszer. Az is világossá vált, hogy az ipari munkásság jó része a hatalom mögött sorakozott fel, hiszen az eltelt évek gazdasági fellendülést és ezzel együtt stabilitást hoztak.⁴¹ Nem meglepő, hogy 1938 tavaszán a parlament két kamarája, kiegészülve az önkormányzatok által delegált képviselőkkel, nagy szavazattöbbséggel, 219:19 arányban az egyedül induló Pätset választotta meg az első köztársasági elnöknek.⁴²

38 Pajur, 2001. 189–190.

39 Uo. 181., 183., 188.

40 Raun, 2001. 139.

41 Kasekamp, 2000. 130.

42 Az észt elnöki hatalomról részletesebben vö. Metcalf, 1998.

A tekintélyelvű rendszer Lettorszáiban

A lettországi demokratikus berendezkedés meggyengülése az 1930-as esztendőik legelején már világos volt. Ez részben gazdasági okokból fakadt (a világválság nem kerülte el az országot, az ipari és mezőgazdasági termelés csökkent, a munkanélküliség viszont nőtt), de a krízis leginkább politikai gyökerű volt. Lettorszáiban a választójogi rendelkezések miatt – mivel nem volt választási küszöb – a parlament teljesen szétaprózódott volt, ami nem könnyítette meg a kormányalakítást. (Álljon itt csak két jellemző példa erre: Arturs Alberings 1926-os kabinetje mögött 18 párt állt, de így is csak kétszavazatnyi többséggel rendelkezett a törvényhozásban; az Ādolfs Bļodnieks vezette kormány hét hétig szerveződött 1933 tavaszán, pedig ezt nem előzte meg voksolás.)⁴³ Maga a pártrendszer sem volt szilárd, hiányoztak a tömegpártok, valamint a kikristályosodott programok, s azt lehet mondani, hogy a politikai életben nem is egy adott párt, hanem annak parlamenti frakciója játszott igazán fontos szerepet (ez egyébként jellemző volt a másik két balti államra is).

A gazdasági világválság nyugtalanságot okozott a társadalomban, és aktivizálta a szélsőjobboldalt. Legjelentősebb szervezetük a Tűzkereszt (*Ugunskrusts*) volt, amely a jelképét a pogány lett mitológiából merítette. 1931-ben jött létre, vezetője Gustavs Celmiņš volt, aki egyszerre rendelkezett bölcsész és műszaki diplomával, és részt vett a függetlenségi háborúban. A Tűzkereszt paramilitáris jellege és szélsőségesen nacionalista ideológiája miatt a Saeima 1933 tavaszán elfogadta a szervezet feloszlásáról szóló határozatot, amelyet a szociáldemokraták vezette kabinet terjesztett a parlament elé.

Azonban pár nappal a döntés életbe lépését követően Villámkereszt (*Pērkonkrusts*) néven újjáalakultak, teljes egészében átvéve a megszüntetett mozgalom ideológiáját, szervezeti struktúráit és tagságát. A szervezet nacionalista, antiszemita irányultságú volt,⁴⁴ egyben németellenes ideológiát is hirdetett (fő jelszava: „Lettország a letteké!”). Hangadói elsősorban a lettországi nemzeti kisebbségek politikai és gazdasági befolyása ellen emelték fel a szavukat, ugyanakkor a villámkeresztesek nem váltak olyan népszerűvé és népessé, mint Észtországban a vapsok.⁴⁵ Nem alkottak tömegszervezetet sem, az 5–6 ezer fő között mozgó tagság zömében a művelt városi fiatalság soraiból került ki.⁴⁶

A Pērkonkrusts volt az egyedüli szélsőjobboldali mozgalom a Baltikumban, amely – kisebbségellenes alapállásból kiindulva – határozottan szembefordult a többségi, keresztény vallással. Azt hangoztatta, hogy a kereszténységet, majd a reformáció után az evangélikus vallást a „német hódítók” hozták a térségbe és erőltették a helyi lakosságra. A Pērkonkrusts egy „igazi, tiszta lett” vallást képzelt el honfitársainak, amit a régi, pogány hiedelmekben véltek megtalálni. A *dievturība*

43 Rogainis, 1971. 225.

44 Az izraelita vallású lakosság létszáma az 1935-ös népszámlálás szerint nem érte el a 100 ezer főt (4,8%), de a zsidók aránya felülreprezentált volt a kereskedelemben és a szabad foglalkozásúak között. Észtországban viszont csak minimális létszámban éltek zsidók (néhány ezer fő).

45 A baltikumi szélsőjobb összehasonlítása tekintetében vö. Kasekamp, 1999.

46 Plakans, 1997. 123.

nevű szinkretista eszmerendszert Ernests Brastiņš egykori katona, amatőr néprajzkutató dolgozta ki, felhasználva a régi lett népdalokat.⁴⁷

1934 elején a kormány feloszlatta a Villámkeresztet, valamint – a látszat kedvéért – a szociáldemokraták irányítása alatt álló, az osztrák Schutzbundhoz hasonlítható sportegyesületeket (ezek majd később újjáalakulnak). A Parasztszövetség 35 ezer főt számláló paramilitáris egységei („aizsargi”, „őrzők” szervezete) viszont tovább működhetek, amelyek, mint azt majd látni fogjuk, kiemelkedő szerepet játszottak a lettországi puccs végrehajtásában. A szervezet 1919-ben jött létre: ekkor a 20 év feletti, katonaviselt férfiak önvédelmi feladatokat láttak el a háború sújtotta vidéki településeken. A békeidő beálltával a szervezet jellege megváltozott, 1921 után önkéntes alapon szerveződött, és a belügyminiszter alá rendelték, nők és fiatalok is beléphettek, és a tagok könnyűfegyvereket is kaptak. Fontos szerepet játszott a vidéki, falusi közéletben (sportversenyek szervezése, klubok, könyvtárak működtetése). Az eleinte apolitikus szervezet az 1930-as évek legelejétől kezdve egyre inkább a Parasztszövetség befolyása alá került.⁴⁸

A belpolitikai helyzet labilitása (az 1931-es választásokat követően az országgyűlésben 19 kisebb-nagyobb frakció alakulhatott meg) a többször miniszterelnöki tisztséget viselő Kārlis Ulmanist,⁴⁹ a Parasztszövetség vezetőjét arra sarkallta, hogy 1933-ban olyan javaslatot terjesszen a törvényhozás elé, amely megerősítette volna a polgárok által hat évre választott köztársasági elnök pozícióját, de gyengítette volna a parlament jogkörét. Eszerint az államfő bármikor feloszlathatta volna a Saeimát, és lemondathatta volna az egész kormányt vagy az egyes minisztereket, rendkívüli állapotot hirdethetett volna a kabinettel való konzultáció nélkül. Ezekon kívül javasolta, hogy a parlament létszámát 100 főről 50-re csökkentsék, így a kisebb pártok nem juthattak volna be a törvényhozásba.⁵⁰ A törvényhozásban helyet foglaló pártok elutasították a javaslatot, kiváltképpen a Parasztszövetséggel politikai-ideológiai szempontból szemben álló szociáldemokraták. Ulmanist diktatórikus hajlamokkal vádolták meg. Az észrt példa, de a távolabbi, németországai és ausztriai események is cselekvésre serkentették Ulmanist.

Az Ādolfs Bļodnieks-kabinet 1934. március 2-án megbukott. Ezt követően Ulmanis kezdett kormányalakításba. Mivel a nagyobb pártok (szociáldemokraták, Demokrata Centrum, újtelepesek) nem voltak hajlandóak részt venni annak munkájában, a kisebb pártok segítségével bízott a politikus. Pár nap tárgyalás után felállt a kabinet, amelyet a Parasztszövetségen kívül a Latgale régióból származó, illetve egyéb kisebb parlamenti pártok támogatták. A kulcspozíciókat (hadügy-, belügy-, igazságügyi minisztérium) Ulmanis bizalmasai kapták meg.⁵¹

1934. május 15-ről 16-ra virradó éjjelen a hadsereg, az aizsarg-csapatok és a rendőrségi alakulatok elfoglalták az ország fontosabb pontjait, majd rendkívüli állapotot vezettek be. A parlament épületét, a telefonközpontokat, a szakszervezetek

47 Misāne, 2001. 80–82.

48 Lumans, 2006. 26–27.

49 Ulmanis 1918–1920, 1925–1926 között és 1931-ben volt kormányfő.

50 Rogainis, 1971. 229.

51 Uo. 230.

és szociáldemokraták paramilitáris szervezetének központjait a puccsisták elfoglalták. Számos parlamenti képviselőt letartóztattak, mindenekelőtt a baloldaliakat, több politikai vezetőt bebörtönöztek (a kommunistáktól egészen a villámkeresztesekig). Egyidejűleg felfüggesztették a pártok működését (köztük a Parasztszövetségét is), a törvényhozást is feloszlatták, az alkotmányt felfüggesztették, valamint bevezették a cenzúrát. A balti államokban utolsóként Lettországbban is hatalomátvételre került sor, amely vértelenül zajlott le. Ulmanis ugyanúgy saját hatalmát „döntötte meg”, mint Észtországban Päts, de ily módon inkább a saját ellenzéke ellen lépett fel. A hatalom Ulmanisnak elsősorban azért kellett, hogy mindenáron átvigye az alkotmánymódosító javaslatát.

A kiáltványban, amelyet Ulmanis és Jānis Balodis tábornok, hadügyminiszter írt alá, azzal magyarázták lépésüket, hogy az országot meg kellett óvni a polgárháborútól, amelyet a szélsőségesek – villámkeresztesek és kommunisták – robbantottak volna ki, ám ezt az állítást semmilyen bizonyítékkal nem sikerült alátámasztaniuk. Ulmanis azzal érvelt, hogy valójában nem aláásni, hanem megerősíteni kívánta a lettországi demokráciát, mivel a parlament nem tudott megfelelő választ adni az addig felgyülemlett problémákra. Ulmanis a kiáltványában a puccs melletti érvként megemlítette még a bizonytalan nemzetközi helyzetet.⁵² A puccsot követően Ulmanis saját maga állította össze az újabb pártokkal kibővített kormánya névsorát. A rendkívüli állapot hivatalosan 1938 augusztusáig maradt életben, de gyakorlatilag a hatalom már korábban enyhített a korlátozó intézkedéseken.⁵³

A köztársasági elnöknek, Alberts Kvišnieknek, akit nem avattak be az államcsíny részleteibe (pedig ő is a Parasztszövetséghez tartozott), nem kellett lemondania, de nem maradt túl nagy befolyása a fontosabb dolgok alakításában. Mivel a Saeimát feloszlatták, a jogkörét a kabinet vette át, amely törvényerejű rendeletek segítségével kormányozhatott. A döntéseket a befolyás nélküli elnök minden egyes esetben aláírta. 1936 áprilisában az államfő mandátuma lejárt, ezt követően Ulmanis egyszerre töltötte be az elnöki és a kormányfői hivatalt (a kormány törvényerejű rendelete mondta ki a két vezető poszt „egységesítését”).⁵⁴ Ulmanis 1936-tól az aizsargok vezetője lett, majd egy évvel később a miniszterelnök-államfő kivette a belügyminisztérium felügyelete alól a több tízezer tagot számláló szervezetet, és a közügyeket felügyelő minisztérium alá helyezte, amely a rezsím propagandájáért és a közélet ellenőrzéséért volt felelős.⁵⁵

Lettországban a tekintélyelvű hatalom nem hozott létre tömegpártot, Ulmanis népszerűsége ellenére nem tartott referendumokat az országot érintő kérdésekben vagy parlamenti választásokat (tehát nem lehet „lemérni” a rezsím támogatottságát), s a régi alkotmány is életben maradt. A rendszer a bürokráciára, a hadseregre és a paramilitáris egységekre, valamint a nagyobb befolyás nélküli korporációkra támaszkodott. Ez utóbbiakból összesen hat alakult meg 1934–1938 között (például kereskedelmi és ipari, mezőgazdasági, kézműves, munkás, alkotói),

52 Šcerbinskis, 2011. 194.

53 Feldmanis, 2001. 223.

54 Uo. 226.

55 Butulis, 2001. 275.

és csak nagyon minimális mértékben „csatornázták be” a polgárok politikai és/vagy szakmai akaratát.⁵⁶

Ulmanis „személyi kultuszt” épített ki maga körül, hitt a karizmájában, amit csak felerősített a széles körű propaganda.⁵⁷ „Nemzetvezetővé” (*tautas vadonis*) vált, s mivel a politikus soha nem alapított családot, a korabeli kormányközeli sajtótermékek úgy állították be az ország vezetőjét, mint aki a nemzet tagjait a saját „gyermekének” tekinti. A propaganda továbbá „tanítónak”, a „leglettebb letnek” nevezte Ulmanist, aki a nemzetet testesítette meg egy személyben, annak minden – értelemszerűen: jó – tulajdonságával.⁵⁸ Ő volt egyben a szülőföld „gazdája” (*zemnieks*), aki több volt, mint egy egyszerű földműves,⁵⁹ s ez utóbbi szerep remekül illeszkedett bele a zömében mezőgazdasági jellegű ország társadalmi klímájába.⁶⁰

Az agrárizmus ideológiája, amelynek legkifejlettebb formája a Baltikumban éppen Lettorszáiban alakult ki, abból indult ki, hogy a „nemzetmegtartó erő” a parasztságban rejlik, nem pedig az „idegen” városiakban. A gazdák – a hivatalos propaganda szerint – voltak azok, akik a vezető szerepet játszották a puccsban, és egyben ők váltak a rezsim legfőbb támaszaivá, a nemzetállami lét garanciáivá, az igazi lett kultúra hordozóivá.⁶¹ 1934-et követően valóságos falukultusz vette kezdetét, ebben szerepet játszott a társadalmi struktúra (a lakosság döntő többsége dolgozott a mezőgazdaságban), illetve maga a „nemzetvezető” eredeti végzettsége is. Az agrárizmus nemcsak eszmei szinten jelentkezett, hanem konkrét támogatás formájában is (állami kölcsönök, exporttámogatás, meliorizációs munkák felgyorsítása stb.). Az agrárizmus hivatalos ideológiává emelkedéséből azonban nem következett a társadalom totalitarizálódása.

Az Ulmanis-rezsim politikájában fontos szerep jutott az emlékezetpolitikának. 1936-ban létrejött a Lett Történelmi Intézet, ahol továbbképzéseket szerveztek tanárok és hivatalnokok részére, új iskolai könyveket adtak ki, amelyek az új rendszer igényei szerint mutatták be a múltat. A múltat a tekintélyelvű berendezkedés ideológusai szerint „vissza kellett lettesíteni”, azaz csökkenteni kellett a németek (és más kisebbségek) szerepét és más fényben tárgyalni a lettekét, akik mindig is a függetlenségükért küzdöttek.⁶² Tehát a lett történelmet a hatalom mitologizált és idealizált formában kínálta fel a polgároknak, és egyben azt sulykolta, hogy az Ulmanis-rezsim éppen ennek az „igazi lett történelemnek” a folytatója és örököse.⁶³

*

56 Feldmanis, 2001. 228.

57 Butulis, 2001. 260–261.

58 Zake, 2005. 85.

59 Eredeti foglalkozására nézve Ulmanis agronómus volt, aki Svájcban tanult és az I. világháború kitérése előtt az Egyesült Államokban szerzett szakmai tapasztalatokat.

60 Ahogyan ezt Ulmanis egy helyen megfogalmazta: „A lettek számára a gazda volt az, aki irányította és alakította az életüket. Ő nemcsak földműves volt, az anyagi javak létrehozója, hanem a rend őrzője, az igazságosság és az igazság védelmezője, aki példát mutatott mind az életben, mind a munkában.” Łossowski, 1973. 129.

61 Butulis, 2001. 261.

62 Zake, 2007. 295.

63 Butulis, 2001. 297.

Összehasonlításuképpen: a balti államokban a tekintélyelvű berendezkedés bevezetése olyan személyek nevéhez fűződik, akik egy korosztályhoz tartoztak (Smetona és Päts 1874-ben, míg Ulmanis 1877-ben született). Mind a hárman még a cári birodalomban szocializálódtak, kitüntetett szerepet játszottak az 1918-as függetlenség kivívásában és a parlamentáris berendezkedés alatt is aktívak maradtak. Politikai pályafutásuk alatt a földbirtokos (konzervatív) parasztságra támaszkodtak, amely társadalmi osztály a nemzeti szuverenitás támogatója volt. Litvániában 1926 legvégén került sor a fordulatra, majd következett 1934 márciusában Észtország, három hónappal később pedig Lettország.⁶⁴ Az 1926-os litvániai hatalomátvétel esetében klasszikus katonai puccsról beszélhetünk. Észtországban és Lettországban ezzel szemben az éppen regnáló kormányzat hajtotta végre a fordulatot. Az 1934-es események közötti nagy különbség abban rejlik, hogy míg Észtországban ténylegesen fenyegetett a veszély, hogy a nacionalista, nemzeti radikális vapsok legális módon (szavazás útján) jutnak hatalomhoz, Lettországban a hatalom megragadását ekkoriban sem a szélsőbal (kommunisták), sem a szélsőjobb (villámkeresztesek) nem tervezte.

A balti államok vezetői úgy vélték, a tekintélyelvű berendezkedés ki tudja küszöbölni a parlamenti demokrácia hátrányait, amelyek a pártstruktúrából eredtek (lásd gyenge formációk, szétaprózódott parlamentek, s ennek következtében labilis kormányzat), s ezzel együtt hatékony választ tud adni a bel- és külpolitikai kihívásokra (gazdasági világválság; a faszizmus, nácizmus terjedése Európában). Jellemző, hogy a térségben felbukkanó szélsőjobboldali mozgalmakat (vasfarkasok, vapsok, villámkeresztesek) a kormányzat letörte, azaz a konzervatív jobboldal nem kívánt osztozkodni a megszerzett hatalmon.

Nem szabad szem elől téveszteni, hogy még nem forrtak ki a demokratikus működési mechanizmusok (14 év alatt Észtországban 17, Lettországban 16 kormány volt hatalmon, míg Litvániában 8 év alatt 13). A gondok nagyrészt arra vezethetők vissza, hogy a balti államokban elméletileg 1918-at, gyakorlatilag 1920-at követően a helyi, az addig háttérbe szorított többségi nemzetből származó politikuskárda vette kezébe az irányítást, amely szinte teljesen híján volt mindenféle közéleti tapasztalatnak. Ez persze nem menti fel a vezetőket az elkövetett túlkapasok vétsége alól, de azt is le kell szögezni, hogy az 1930-as években a korabeli európai államok többségét nem a demokratikus viszonyok jellemezték, hanem éppenséggel a balti országokhoz hasonlóan tekintélyelvű (Magyarország, Lengyelország), vagy egyenesen diktatórikus berendezkedések (Németország).

A baltikumai tekintélyelvű rendszerekben a „főszerepet” értelemszerűen a „nemzetvezető” játszotta, de második emberként ott álltak mellette más politikusok is. Litvánia esetében ez az ember a miniszterelnök, Voldemaras volt, akivel azonban Smetona hamar konfliktusba került és lemondásra, ellenzékbe kényszerítette (1929). A másik két államban hasonlóan alakult a helyzet: a másodhegedűs

64 Egyes kutatók szerint a balti vezetők – rezsijük kiépítésekor és működtetésekor – mindenképp a lengyel példából (Józef Piłsudski) merítettek. Vö. Borejsza, 2009–2010. 66. Piłsudski rendszeréről bővebben: Szokolay, 1999.

szerepét tábornokok játszották (Lettországból Jānis Balodis, Észtországból Johan Laidoner), akik a függetlenségi háborúban tüntették ki magukat, később közéleti pályára léptek (mindketten parlamenti képviselők voltak) és biztosították a puccs idején a hadsereg lojalitását. 1934 után Balodis hadügyminiszteri posztot töltött be, míg Laidoner a hadsereg főparancsnoka volt, és Ulmanis és Pāts legközvetlenebb munkatársainak számítottak.

A puccsokat követően a balti országokban megszűnt a demokratikus kontroll, azaz a kormányzat és személy szerint az ország vezetője nem volt immáron felelős a törvényhozásnak. Ha voltak is választások az egyes országokban (a kivétel Lettország volt, ahol 1931-ben tartották meg az utolsó parlamenti voksolást), azok már jóval a tekintélyelvű rendszerek *megszilárdulása után* kerültek megrendezésre, tehát ilyen módon sem lehet lemérni a berendezkedések társadalmi elfogadottságát. Azt azonban meg lehet kockáztatni, hogy a polgárok többsége elfogadta (és bizonyos mértékig támogatta) az államcsíny útján hatalomra került garnitúrát. Nem utolsósorban amiatt, mert az új rendszerek társadalmi és gazdasági stabilitást hoztak, illetve az 1930-as években jelentős kulturális fejlődés ment végbe.

A kétségkívül konzervatív és nacionalista jellegű balti tekintélyelvű rendszerekben jelen volt a nemzeti egység hangsúlyozása, pontosabban: túlhangsúlyozása. A kormányzatok célként jelölték meg a nemzeti egység kialakítását. A nemzeti szolidaritás piedesztálra emelése azt sugallta, hogy meg kell haladni az osztály- vagy társadalmi ellentéteket. Közös vonás volt továbbá az előző rendszer kritikája: az államcsínyek előtti berendezkedés, állította a hivatalos propaganda, politikai, gazdasági vagy kulturális szempontból kevesebb eredményt tudott felmutatni, mint az aktuális. A tekintélyelvű balti rendszerekben fontos szerepet játszott a magas szintre emelt, tökéletesre fejlesztett propaganda, amely behálózta a társadalom minden szegmensét (oktatás, média, szórakozás).

Az 1939 augusztusában megkötött Molotov–Ribbentrop-paktum titkos záradékának életbe lépése, azaz a szovjet érdekszférába való bekerülés véget vetett a tekintélyelvű rendszereknek, és hosszú évtizedekre idegen, totalitáriánus diktatúra rendezkedett be a Baltikumban. A két világháború közötti rendszerek (újra)értékelése – értelemszerűen – csak a rendszerváltás utáni időszakban indulhatott meg, hiszen a szovjet historiográfia a balti berendezkedéseket *ab ovo* fasisztának minősítette. A Pāts, Ulmanis vagy Smetona nevével fémjelzett rendszerek – az elmondottak alapján – messze nem tekinthetők igazi diktatúráknak, hanem inkább olyan politikai berendezkedéseknek, amelyeket a függetlenséget frissen megszerző, a demokrácia működésébe – pontosabban annak árnyoldalaiba – hamar „belefáradó” kis országok kialakítottak, s amelyekben egy karizmatikus politikus, magához ragadva a hatalmat, elsősorban a saját tekintélyére alapozott és a nemzeti érzelmeket fel- vagy kihasználó rendszert honosított meg és tartott fenn. Ezek a rendszerek beleillettek a két világháború közötti „autoriter trendbe”, s mint ilyenek figyelmet érdemelhetnek a magyar olvasótól.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Szakirodalom

Baronas–Paknys–Jovaiša–Raila–Streikus

2002 Baronas, Darius–Paknys, Mindaugas–Jovaiša, Liudas–Raila, Eligijus–Streikus, Arūnas: *Christianity in Lithuania*. Vilnius, 2002.

Borejsza

2009–2010 Borejsza, Jerzy W.: O autorytaryzmie można nieskończenie. In: *Historia i polityka*, 9–10. (2009–2010) 2–3. sz. 58–58.

Buchowski

1999 Buchowski, Krzysztof: *Polacy w niepodległym państwie litewskim, 1918–1940*. Białystok, 1999.

Butulis

2001 Butulis, Igvars: Autoritäre Ideologie und Praxis des Ulmanis-Regimes in Lettland, 1934–1940. In: *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*. Hrsg.: Oberländer, Erwin. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2001. 249–298.

Eidintas–Žalys–Senn

1999 Eidintas, Alfonsas–Žalys, Vytautas–Senn, Alfred Erich: *Lithuania in European Politics: the Years of the First Republic, 1918–1940*. New York, 1999.

Feldmanis

2001 Feldmanis, Inesis: Umgestaltungprozesse im Rahmen des Ulmanis-Regimes in Lettland, 1934–1940. In: *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*. Hrsg.: Oberländer, Erwin. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2001. 217–248.

Götz

2003 Götz, Alan Oliver: The Iron Wolf: Lithuanian Fascism (1927–1941). Fascist Movements in the Baltic States. In: *Carnival. Journal of the International Students of History Association*, 10. (2003) 40–41. sz. 12–15. http://www.isha-international.org/downloads/carnival/ISHA_Carnival_2003.pdf. (A hozzáférés ideje: 2012. november 15.)

Ivanovas

2008 Ivanovas, Bernaras: Nationalism and the Language of the Propaganda of Lithuanian Tautininkai. In: *Regional Studies*, 2. (2008) 193–200.

Kasekamp

1993 Kasekamp, Andres: The Estonian Veterans' League. A Fascist Movement? In: *Journal of Baltic Studies*, 24. (1993) 3. sz. 263–268.

1999 Kasekamp, Andres: Radical Right-Wing Movements in North-East Baltic. In: *Journal of Contemporary History*, 34. (1999) 4. sz. 587–600.

2000 Kasekamp, Andres: *The Radical Right in Interwar Estonia*. London, 2000.

Kasparavičius

2006 Kasparavičius, Aligimantas: The Historical Experience of the Twentieth Century. Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania. In: *Totalitarian and Authoritarian Regimes in Europe: Legacies and Lessons from the Twentieth Century*. Eds.: Borejsza, Jerzy W.–Ziemer, Klaus. New York, 2006. 297–312.

2007 Kasparavičius, Aligimantas: Views of Western Countries on the 1926 Coup d'État in Lithuania. In: *Lithuanian Historical Studies*, 12. (2007) 113–140.

Laar–Vahtre–Vahtre–Valk

1999 Laar, Mart–Vahtre, Lauri–Vahtre, Sulev–Valk, Heinz: *Észtország története. Savariae*, 1999.

Lipping

1974 Lipping, Imre: The Emergence of Estonian Authoritarianism. In: *Baltic History*. Eds.: Ziedonis, Arvids–Winter, William L.–Valgemäe, Mardi. Columbus, 1974. 209–216.

Łossowski

1972 Łossowski, Piotr: *Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918–1934)*. Wrocław–Warszwa–Kraków–Gdańsk, 1972.

1973 Łossowski, Piotr: Ideologia reżymów autorytarnych (kraje bałtyckie 1926–1934–1940). In: *Dyktatury w Europie Środkowo-Wschodniej, 1918–1939. Konferencja naukowa w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk 2–3 XII 1971*. Red.: Żarnowski, Janusz. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973.

Lumans

2006 Lumans, Valdis O.: *Latvia in World War II*. New York, 2006.

McHale

1986 McHale, Vincent E.: The Party System of Baltic States: A Comparative European Perspective. In: *Journal of Baltic Studies*, 17. (1986) 4. sz. 295–312.

Metcalf

1998 Metcalf, Lee Kendall: The Evolution of Presidential Power in Estonia, 1920–1992. In: *Journal of Baltic Studies*, 29. (1998) 4. sz. 333–352.

Miljan

2004 Miljan, Toivo: *Historical Dictionary of Estonia*. Lanham–Oxford, 2004.

Misāne

2001 Misāne, Agita: Inter-War Right-wing Movement in the Baltic States and Their Religious Affiliation. In: *Acta Ethnographica Hungarica*, 46. (2001) 1–2. sz. 75–87.

Misiunas

1970 Misiunas, Romuald J.: Fascist Tendencies in Lithuania. In: *The Slavonic and East European Review*, 48. (1970) 2. sz. 88–109.

Pajur

2001 Pajur, Ago: Die 'Legitimierung' der Diktatur des Präsidenten Päts und die öffentliche Meinung in Estland. In: *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*. Hrsg.: Oberländer, Erwin. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2001. 163–218.

Palotás

2003 Palotás Emil: *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Bp., 2003.

Pistohlkors

1994 *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Hrsg.: Pistohlkors, Gert, von. Berlin, 1994.

Plakans

1995 Plakans, Andrejs: *The Latvians. A Short History*. Stanford, 1995.

1997 Plakans, Andrejs: *Historical Dictionary of Latvia*. London, 1997.

Rauch–Taagepera–Misiunas

1994 Rauch, Georg, von–Taagepera, Rein–Misiunas, Romuald J.: *A balti államok története*. Bp., 1994.

Raun

2001 Raun, Toivo U.: *Észtország története*. Debrecen, 2001.

Rogainis

1971 Rogainis, Janis: The Emergence of an Authoritarian Regime in Latvia, 1932–1934. In: *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 17. (1971) 3. sz. 61–85.

Šcerbinskis

2011 Šcerbinskis, Valters: Leaders, Divided Society and Crisis. The Coup d'État of 1934 in Latvia, its Causes and Consequences. In: *Forgotten Pages in Baltic History. Diversity and Inclusion*. Eds.: Housden, Martyn–Smith, David J. Amsterdam–New York, 2011.

Szokolay

1999 Szokolay Katalin: A Piłsudski-jelenség. In: *Múltunk*, 44. (1999) 1. sz. 3–43.

Vaičikonis

1984 Vaičikonis, Kristina: Augustinas Voldemaras. In: *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 30. (1984) 3. sz. 65–78.

Vardys

1979 Vardys, Stanley V.: Democracy in the Baltic States 1918–1940. The Stage and the Actors. In: *Journal of Baltic Studies*, 10. (1979) 4. sz. 321–335.

Vardys–Sedaitis

1997 Vardys, V. Stanley–Sedaitis, Judith: *Lithuania: the Rebel Nation*. Boulder, 1997.

Varrak

2000 Varrak, Toomas: Estonia: Crisis and 'Pre-Emptive' Authoritarianism. In: *Conditions of Democracy in Europe, 1919–1939. Systematic Case Studies*. Eds.: Berg-Schlosser, Dirk–Mitchell, Jeremy. New York, 2000. 106–128.

Venclova

2009 Venclova, Tomas: *Vilnius – egy város Európában*. Bp., 2009.

Vitas

1984 Vitas, Robert A.: The Polish–Lithuanian Crisis of 1938. Events Surrounding the Ultimatum. In: *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 30. (1984) 2. sz. 43–73.

Zake

2005 Zake, Ieva: Etatist Elements in Small Nation Nationalism: The Case of Latvian Nationalism. In: *Canadian Review of Studies in Nationalism*, 32. (2005) 1–2. 77–92.

GÁBOR LAGZI

AUTHORITARIAN REGIMES IN THE BALTIC AREA DURING THE INTERWAR PERIOD

SIMILARITIES AND DIFFERENCES

The three Baltic States (Estonia, Latvia and Lithuania) gained independence in 1918, but shortly after in all these countries the democratic institutions were reversed and authoritarian regimes came to power. In Lithuania the coup d'état was a classical military putsch, while in Estonia and Latvia the takeover was supported by current governments in 1934.

The authoritarian regimes sought to eliminate the handicaps of parliamentary democracies, and offered an effective response to internal and external challenges (weak parties in fragmented parliaments and unstable governments, the consequences of the Great Depression, spreading fascist and Nazi ideology from Central Europe to the Baltic region). After the coups, the Baltic countries lost their democratic control, because the government and the country's absolute

leader (Anatanas Smetona in Lithuania, Kārlis Ulmanis in Latvia, Konstatnin Päts in Estonia) was not responsible personally before the legislature. It seems that the majority of the citizens of the Baltic States accepted (and to some extent supported) the new governments, not least because of the social and economic stability, as well the cultural development. The Baltic authoritarian systems were undoubtedly conservative and nationalist in their nature, which underlined the need for national solidarity, and criticised the previous democratic, but politically inefficient governments. However, the Molotov–Ribbentrop Pact signed in 1939 brought to an end the authoritarian regimes and the Baltic States' quest for independence. For long decades, totalitarian dictatorships were to dominate the political and social sphere of the Baltic area.